

Historiografia caputxina catalana recent*

Josep M. Benítez, S.I.
 Universitat Gregoriana Pontificia
 Piazza della Pilotta, 4. 00187 Roma

Traducció de Marta Cusó Serra

Resum

Donant rellevància a l'obra de Fra Valentí Serra de Manresa sobre els caputxins de Catalunya al llarg dels segles XVIII i XIX i fins al 1936 com a eina per als investigadors d'història eclesiàstica, l'autor ens presenta i descriu aquesta darrera aportació a la historiografia caputxina que destaca tant aspectes interns dels frares com la mentalitat, la vida quotidiana i cultural, com l'actitud política i l'adaptació institucional de l'orde respecte de l'autoritat del moment.

Paraules clau: 1700-1936, Catalunya, orde caputxí, Valentí Serra de Manresa.

Resumen. *Historiografía capuchina catalana reciente*

Dando relevancia a la obra de Fray Valentí Serra de Manresa sobre los capuchinos de Catalunya a lo largo de los siglos XIX y XX —y hasta 1936— como herramienta para los investigadores de historia eclesiástica, el autor nos presenta y describe esta última aportación a la historiografía capuchina que destaca aspectos internos de los frailes y la mentalidad, la vida cotidiana y cultural, la actitud política y la adaptación institucional de la orden con respecto a la autoridad política de cada coyuntura.

Palabras clave: 1700-1936, Catalunya, orden capuchina, Valentí Serra de Manresa.

Abstract. *The new Catalan Capuchin Historiography*

The author analyses the work of the Catalan historian Fra Valentí Serra de Manresa, who has focused his researches preferably on his own Capuchin order from the eighteenth century to 1936.

Key words: 1700-1936, Catalonia, Capuchin order, Valentí Serra de Manresa.

Sumari

Els caputxins a la Catalunya del segle XVIII	La restauració i primer desenvolupament de la província de frares menors caputxins de Catalunya
Els caputxins catalans de les exclaustacions decimonòniques i de la restauració	

* Aquest article fou publicat com a BENÍTEZ, Josep M. (2000), S.I., amb el títol «Los capuchinos de Cataluña prosiguen su labor historiográfica» a la revista *Archivum Historiae Pontificiae* 38: 265-274, Roma.

Els investigadors i analistes d'història eclesiàstica i tots els que s'interessin a penetrar en els aspectes més profunds de la història institucional, llegiran, amb interès creixent, tres monografies de fra Valentí Serra de Manresa publicades entre els anys 1996 i 2000 per la Facultat de Teologia de Catalunya, dins de la seva prestigiosa «Col·lectània Sant Pacià». El pare Valentí pertany a l'Orde dels Frares Menors Caputxins, una institució religiosa que ha donat grans investigadors i publicistes a la història franciscana i de l'Església: Ubaldo de Alençon, Cuthbert de Brighton, Melchor de Pobladora, Lázaro Iriarte, per esmentar-ne solament alguns dels ja difunts. De la seva província religiosa recordarem els pares Ambrós de Saldes, Martí de Barcelona, Pacífic de Vilanova i Basili de Rubí. Fra Valentí Serra es reconeix seguidor i continuador de l'extensa obra historiogràfica del pare Basili¹, de qui va editar i anotar, pòstumament, el seu darrer treball², prosseguint també amb la tasca per ell iniciada d'oferir una història, ben documentada, sobre la vida i projecció dels frares menors caputxins de Catalunya i Balears.

1. Els Caputxins a la Catalunya del segle XVIII

A la primera monografia³, Valentí Serra, amb documentació inèdita de gran consistència i qualitat, reflecteix el segle XVIII espanyol, el de la Il·lustració i les guerres napoleòniques, vist des del prisma d'una institució religiosa: els caputxins del Principat de Catalunya⁴.

Dos factors incideixen de manera decisiva en les coordenades d'aquest estudi sobre el segle XVIII. En primer lloc, l'interès, cada cop més intens, per part dels

1. Cfr. Basili de Rubí (1978), *Un segle de vida caputxina a Catalunya (1564-1664). Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona: Caputxins de Sarrià, p. 995
Id. (1984), *Els caputxins a la Barcelona del segle XVIII. Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona: Caputxins de Sarrià, p. 1005
2. Basili de Rubí (1993), *El Pare Calassanç de Llavaneres i la restauració de les Províncies caputxines hispanes*, [A, cura de Valentí Serra] Barcelona: Estudios Franciscanos, p. 187.
3. Valentí Serra de Manresa, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, pròleg de Joan Bada, Editorial Herder, Facultat de Teologia de Catalunya (Col·lectània Sant Pacià, LVII), Barcelona, 1996, VII + p. 490.
4. Aquesta obra ha estat examinada per la premsa de Catalunya. Vegeu, per exemple: *La Vanguardia* (Barcelona, 30 juny 1996), p. 53 [Albert Manent]; *Catalunya Cristiana XVII* (Barcelona, 26 setembre 1996), p. 98 [Francesc Gamissans]; *Revista de Catalunya núm. 112* (Barcelona, novembre 1996), p. 169-172 [Joan Ferrer i Costa], etc. De les recensions aparegudes a les principals revistes històriques de caràcter científic, vegeu: *Analecta Sacra Tarraconensis 69* (Barcelona 1996), p. 482-486 [María de los Ángeles Pérez-Samper]; *Revue d'Histoire Ecclésiastique 91* (Lovaina 1996), p. 1099 [Ernest Zaragoza]; *Índice Histórico Español Vol. XXXIV* (Barcelona 1996), p. 96-2363 [Pere Molas]; *Anuario de Historia de la Iglesia 6* (Pamplona 1997), p. 564-565 [Enric Moliné]; *Laurentianum 38* (Roma 1997), p. 297-300 [Bernardino de Armellada]; *Bulletin de Litterature Ecclésiastique 98* (Toulouse 1997), p. 200 [Simon Légasse]; *Naturaleza y Gracia XLIV* (Salamanca 1997), p. 212-213 [Enrique Rivera de Ventosa]; *Estudios Franciscanos 98* (Barcelona 1997), p. 386-389 [Miquel Colom]; *Actualidad Bibliográfica 34* (Sant Cugat del Vallès 1997), p. 100-101 [Antoni Borràs]; *Arxiu de Textos Catalans Antics 16* (Barcelona 1997), p. 534-537 [Antonio Mestre Sanchís]; *Archivo Ibero-Americano 68* (Madrid 1998) p. 197-198 [Josep Martí Mayor]; *Analecta TOR XXVII* (Roma 1996), p. 286-287 [Salvador Cabot]; *Qüestions de Vida Cristiana núm. 182* (Montserrat 1996), p. 134-135 [Evangelista Vilanova].

historiadors catalans per la història eclesiàstica del segle XVIII (Miquel Batllori, Francesc Tort i Mitjans, Joan Bonet i Baltà, Joan Bada, Valentí Girbau i altres), que han contribuït a aclarir la vida de l'Església i, també, l'activitat de personatges clau de la jerarquia i institucions catalanes. En segon lloc, ha incidit el creixent interès per la història de les mentalitats que ha aconseguit contribucions molt significatives per la comprensió del passat. En aquest doble vessant de preocupacions històriques, s'ha d'emmarcar aquest estudi sobre els caputxins a la Catalunya del segle XVIII.

La cronologia del treball queda centrada entre dues guerres: la de Successió al tron espanyol, que obre el segle XVIII, i la invasió napoleònica, que contribueix a trencar les estructures de l'Antic Règim a la primeria del segle XIX. En aquest marc, l'autor estudia, amb minuciositat, l'actitud política, religiosa, cultural i social dels caputxins de la província de Catalunya. L'obra s'inicia amb un ampli estudi de dos capítols dedicat al personal de l'Orde (nombre de religiosos, extracció social, evolució, etc.) i a l'actitud dels frares caputxins davant la vinguda dels Borbons i la guerra de Successió. Però el veritable contingut està desenvolupat en dos grans apartats. En el primer, titulat *La vida interna. Els caputxins de cara endins*, Valentí Serra estudia la vida quotidiana (decadències i reformes), la cultura, la formació dels religiosos, els seus estudis, biblioteques, evolució intel·lectual amb l'influx de la renovació filosòfica a través del *Curso filosófico* del pare Francisco de Villalpando⁵. En el segon gran apartat, l'autor analitza la metodologia seguida pels caputxins en les seves predicacions i la seva peculiar aportació a les missions populars i al foment de la religiositat popular a través del Tercer Orde, però també la seva activitat missionera a la Guayana (1722-1817) i la important activitat dels caputxins catalans davant la Revolució francesa i la invasió napoleònica.

Aquest succint repertori de temes demostra l'ambiciós projecte de l'autor. Hem d'assenyalar, davant tot, el rigor i la minuciositat amb què aborda cadascun dels temes. Un assumpte tant complex com la guerra de Successió és exposat amb claredat. L'ambient antifrancès, generalitzat a Catalunya des del segle anterior, va influir en l'actitud dels caputxins que individualment eren austracistes, tot i que institucionalment van intentar mantenir una actitud favorable a l'autoritat constituïda en cada moment. Aquestes circumstàncies van permetre una postura inicialment benèvola del govern borbònic cap als caputxins. Tot i això, amb posterioritat, els caputxins van patir la repressió dels anys 1718-1719, coincidint amb les dificultats de la guerra a Itàlia promoguda pel cardenal Giulio Alberoni. Valentí Serra contraposa sèries raons a la nota del Consell de Castella sobre el desterrament dels caputxins, perquè la llista d'exiliats no correspon a la realitat dels religiosos catalans represaliats en menor nombre.

5. Francisco de Villalpando, *Philosophia ad usum Scholae FF. Minorum S. Francisci Capuccin[orum]. Provinciae utriusque Castellae accommodata. In meliorem conciniorumque formam redacta, antiquis obsoletisque opinionibus libera ac Recentiorum inventis tum pro ratione efformanda tum pro rerum naturalium cognitione adipiscenda, aucta et locupletata: in tres tomos distributa*, Matriti, Apud J. Ibarra, 1777-1778 (3 vols.).

No menys interessant és l'actitud política dels caputxins davant la Revolució francesa⁶ i la invasió napoleònica. L'influx de la religiositat popular i el temor suscitats per la Revolució, la presència del clergat francès que es va negar a jurar la Constitució Civil del Clergat, el prestigi d'un predicador caputxí tan caracteritzat com Diego José de Cádiz, van influir de manera decisiva en l'actitud reaccionària dels caputxins catalans que van participar activament a la «Guerra Gran» (guerra de la Convenció) amb la seva predicació i serveis assistencials i espirituals a malalts i ferits. Tots aquests factors van fer créixer un moviment reaccionari que, ben alimentat per nombrosos opuscles i catecismes patriòtics i pels llibres del caputxí bisbe de Parma Mons. Turchi⁷ va crear l'ambient d'entusiasme politicoreligiós de gal·lofòbia que, naturalment, fou ben acollit pels caputxins en la lluita contra la invasió napoleònica.

Els capítols dedicats a la formació intel·lectual d'aquells religiosos apareixen molt ben documentats i amb matisos dignes d'observació. És conegut el fet que l'ensenyament en la formació eclesiàstica estava basada en l'escolàstica. També en els caputxins, que van iniciar la seva reforma docent a la segona meitat del segle, molt en consonància amb els plans d'altres ordes religiosos (com els dominics, gràcies als decrets del català Tomàs de Boixadors) i més o menys d'acord amb els decrets del govern central de la Corona hispana, després de l'expulsió dels jesuïtes. Si bé els caputxins mantenien el sistema de sant Bonaventura i de Duns Scoto, el ministre general de l'Orde Erardo de Radkersburgo, va establir la norma que s'exposés la doctrina dels moderns per poder-los rebatre amb objectivitat. Conseqüència lògica, quan un filòsof seriós com Francisco de Villalpando va conèixer el pensament modern, aviat va obrir els seus criteris, dintre de l'ortodòxia, a les teories fisicoastronòmiques modernes i a l'empirisme. Com que el Consell de Castella el va proposar com a llibre de text, el decret fou acceptat pels caputxins que van assimilar-ne les idees. Així ho assenyala el pare Valentí amb la constatació dels manuscrits inèdits dels caputxins catalans⁸. Tot i això, s'ha de confessar que hi va haver resistència entre els religiosos i, en aquest cas, l'obediència civil a l'autoritat constituïda fou fructífera, com demostra l'autor amb l'anàlisi de les biblioteques conservades.

Deixant al marge els capítols dedicats a la vida religiosa a l'interior dels convents, la pràctica de l'ascètica (especialment en les qüestions relatives a la vivència de la pobresa i austeritat en què sembla centrar-se moltes vegades el caràcter

6. Aquest treball fou desenvolupat per l'autor a Valentí Serra de Manresa, «Los capuchinos de Cataluña y la Revolución Francesa», en *Laurentianum* 37 (Roma 1996): 465-482.
7. Vegeu, principalment, la *Colección de las homilias más interesantes que el Ilustrísimo Monseñor Fr. Adeodato Turchi, del Orden de Capuchinos, dixo á su amado pueblo para preservarlo del contagio de la Filosofía Moderna*, Palma de Mallorca: Imp. Guasp, s.d., i, també, la *Omelia di Monsignore Adeodato Turchi, vescovo di Parma sopra il Secolo Diciottesimo che se chiama Secolo Illuminato*, Parma: Presso Rossi-Ubaldi, 1819, etc.
8. A propòsit d'aquests manuscrits inèdits, cfr. Valentí Serra de Manresa, «Els caputxins de Catalunya i la renovació filosòfica del segle XVIII. Notícia de dos manuscrits inèdits del curs de filosofia de Francisco de Villalpando», en *Analecta Sacra Tarraconensia* 67/2 (Barcelona 1994): 179-190.

específic de la reforma franciscana dels caputxins) o l'activitat missional, tant als territoris del Principat de Catalunya, com a la Guayana, ben documentats i de gran interès per al coneixement de l'espiritualitat catalana del segle XVIII, hem de destacar, seguidament, alguns punts molt concrets, com observacions crítiques, perquè els treballs, basats en documentació original i ben elaborats, resolen problemes, però també obren interrogants que, insinuats o simplement eludits, susciten alguns dubtes.

Per exemple, sorprèn enormement el seu silenci davant un tema tan vidriós com l'expulsió dels jesuïtes. Donada la transcendència del Decret d'estranyament, igual que dels antecedents com de les implicacions polítiques i eclesiàstiques posteriors, és impensable que l'expulsió radical dels jesuïtes passés desapercebuda pels caputxins. Aquests, per una banda, celebraven el culte al Cor de Jesús, fomentat pels Pares de la Companyia, però al mateix temps mantenien una postura rigorista que difícilment podia conciliar-se amb el probabilisme defensat pels jesuïtes. Quina actitud van prendre els predicadors caputxins davant les decisions de la Monarquia o dels bisbes que prohibien el culte al Cor de Jesús? ¿Van continuar celebrant els actes, o van acatar els decrets? Encara més, un dels autors més seguits a les missions populars era el pare Calatayud⁹. Van continuar els caputxins utilitzant les obres del jesuïta, tot i la prohibició d'ensenyar la doctrina dels pares de la Companyia, que, oficialment, eren considerades generadores de la relaxació moral del segle? Hauria estat interessant conèixer l'actitud dels caputxins catalans davant un assumpte eclesiàstic de tanta envergadura... Aquesta és una observació crítica important a una obra que es mereix els més sincers elogis: l'equilibri, el rigor metodològic, el coneixement i la interpretació de les fonts, l'estructura i l'enquadrament de l'actitud i dels caputxins en el conjunt de Catalunya i dels corrents intel·lectuals i religiosos europeus, que contribueixen a aclarir l'evolució religiosa de l'espiritualitat i cultura al «Segle de les Llums».

2. Els caputxins catalans de les exclaustacions decimonòniques i de la restauració

Després de la valuosa aportació al coneixement històric sobre els caputxins de Catalunya al segle XVIII, que acabem de comentar a l'apartat anterior, dos anys després, el 1998, en va aparèixer la immediata continuació, dedicada a les exclaustacions que van patir els caputxins de Catalunya i la posterior restauració institucional¹⁰. Aquesta obra, com l'anterior, fou comentada àmpliament per la premsa

9. Una de les edicions més divulgades fou: *Doctrinas prácticas que suele explicar en sus Misiones el Padre Pedro de Calatayud*. Valencia, Imp. J.E. Dolz, 1737-1739 (2 vols.) i, també, les *Doctrinas prácticas que solía explicar en sus Misiones el p. Pedro de Calatayud, dispuestas para desenredar y dirigir las conciencias [...], para mayor expedición de los confesores y dilatación de ánimo de oír confesiones [...], para mayor facilidad en instruir y adoctrinar práctica y oportunamente a los pueblos*, (4 ed.) Madrid: Imp. G. Ortega, 1798.
10. Valentí Serra de Manresa, *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exclaustacions i restauració (1814-1900)*, presentació de fra Enric Castells, pròleg de Joan Bada, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya (Col·lecció Sant Pacià, 63), 1998, p. 551.

i en diverses revistes històriques de caràcter científic¹¹. El subtítol de l'obra, «Represa conventual, exclaustacions i restauració», ens defineix en tres conceptes, molt precisos, l'objectiu de la investigació realitzada que, amb el detall d'una lupa, ens il·lumina espais encara poc coneguts de la història política i religiosa de la Catalunya del segle XIX i de l'Orde caputxí en unes coordenades espaciotemporals que van de 1814 a 1900; un període revoltat i complex en el qual es va lliurar la batalla entre dues ideologies irreconciliables: la liberal i l'absolutista o conservadora. El valor fonamental d'aquest segon estudi de Valentí Serra resideix, també, en la sòlida i molt abundant documentació inèdita i de primera mà en què es fonamenta. D'igual manera és molt apreciable l'interès i el coneixement detallat que demostra l'autor per aspectes, a vegades molt oblidats, tot i que molt revaloritzats des del passat segle XX per l'escola francesa dels Annals, relatius a la mentalitat, la cultura i la vida quotidiana, que enriqueix enormement aquest treball. Valentí Serra posa, clarament, de manifest, com la política liberal del segle XIX, amb el seu afany racionalista i igualitari, va uniformitzar les diferents regions i nacionalitats de la península ibèrica. Això va fer —i és el que es desprèn del treball de forma indirecta— que davant el liberalisme, el carlisme, o davant totes les possibilitats de restauració que oferia el concordat de 1851, i davant les postures del catolicisme de final del segle, el comportament dels frares caputxins fos en totes les zones de la península pràcticament el mateix¹². L'obra, amb encertat criteri cronologicotemàtic, organitza l'estructura interna en tres apartats lògics i clars. El primer compren la vida, l'activitat i les vicissituds dels caputxins catalans durant el regnat de Ferran VII, monarca que es va distingir pel seu absolutisme recalçant.

El segon comprèn el regnat d'Isabel II i estudia l'exclaustació i la dispersió dels religiosos, així com el seu *modus vivendi* al Principat, com a conseqüència de la situació que es va produir amb la supressió dels ordes religiosos. Al tercer apartat l'autor recorre les diferents etapes de la restauració de l'Orde caputxí a Catalunya, fins a arribar a l'any 1900, amb la restauració de l'antiga Província de la Mare de Déu.

Després d'un primer capítol, en el qual s'estudia la difícil, costosa i lenta restauració de la vida religiosa espanyola, que va seguir la desbandada i la supressió de convents que es va donar amb la invasió francesa, el que es féu de la mà de la

11. Vegeu, a la premsa i diaris de Catalunya: *Avui* (Barcelona, 14 juny 1998), p. 50 [Joan Ferrer]; *La Vanguardia* (Barcelona, 21 juny 1998), p. 48 [Albert Manent]; *Revista de Catalunya* núm. 132 (Barcelona, setembre 1998), p. 139-143 [Joan Ferrer], etc. Sobretot, vegeu les revistes científiques de caràcter històric: *Archivo Ibero Americano* 58 (Madrid 1998), p. 591-592 [Josep Martí Mayor]; *Carthaginensia* XV (Múrcia 1999), p. 226-227 [Pedro Riquelme Oliva]; *Naturaleza y Gracia* XLVI (Salamanca 1999), p. 448-449 [E. Rivera de Ventosa]; *Analecta TORXXX* (Roma 1999), p. 417-420 [Salvador Cabot]; *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 94 (Lovaina 1999), p. 167-170 [Ernest Zaragoza Pascual]; *Laurentianum* 41 (Roma 2000), p. 328-333 [José-Ángel Echevarría]; *Analecta Sacra Tarraconensia* 72 (Barcelona 1999), p. 504-507 [María de los Angeles Pérez-Samper].
12. A propòsit dels caputxins, en el marc hispànic, en aquest mateix període, vegeu el modèlic treball de Echevarría, José-Ángel, *Los capuchinos en la España del siglo XIX. Política religiosa liberal y vida institucional (1800-1817)*, Disertatio ad lauream, Moderator: Josep M. Benítez, P. U.G., Facultas Historiae Ecclesiasticae, Romae 1997, 2 vols.

restauració política absolutista (sexenni de 1814-1820), l'autor passa a analitzar, en els dos capítols següents, d'especial densitat historiogràfica, la resposta que els caputxins van donar a la política religiosa liberal; i, novament, a l'absolutista de la restauració de la *dècada ominosa* (anys 1823-1833). Valentí Serra estudia l'actitud dels caputxins davant la Constitució de Cadis, que fou semblant a la del clergat, és a dir, de discreta submissió, tot i que no d'acceptació cordial; i sobretot, les conseqüències que va tenir l'aplicació de la llei de reforma de regulars al setembre de 1820; així com la persecució que van patir, per part del règim liberal, els frares més destacats per la seva oposició a la Constitució. La llei de regulars col·locava els religiosos sota la jurisdicció dels bisbes, al temps que reduïa els convents i facilitava les secularitzacions dels religiosos a canvi d'una pensió. Aquest darrer aspecte, tal com es posa de manifest a l'obra que comentem, fou el que va crear majors problemes i discòrdies, no només en el moment de produir-se, sinó també quan els secularitzats van poder tornar al claustre, un cop desaparegut el règim liberal. El pare Valentí examina, amb tot detall, aquest problema entre els caputxins catalans, però no apareix suficientment subratllada la connexió causa-efecte del binomi decadència de l'observança regular / secularitzacions, quan sembla bastant òbvia, sobretot si s'observa que reiteradament es demostra en la primera part del llibre la relaxació i la decadència de la vida religiosa durant aquesta època. D'altra banda hauria estat molt interessant comparar les dades sobre els caputxins catalans secularitzats amb les dades generals, i per regions hispanes, que ofereix Manuel Revuelta¹³.

En el tercer capítol, l'autor desenvolupa el tema de la restauració religiosa durant la *dècada ominosa*. Un punt molt important d'aquesta restauració fou l'actitud que van mostrar els superiors de l'Orde cap als frares secularitzats que volien tornar al claustre, els religiosos de base i altres instàncies eclesiàstiques. La documentació examinada per Valentí Serra deixa entreveure les divisions i laceració en què versava el claustre caputxí per causa de les diferents inclinacions i adhesions polítiques. Els secularitzats foren considerats proclius al liberalisme, tot i que alguns s'haguessin vist obligats a secularitzar-se forçats per les circumstàncies, però possiblement aquests foren els menys. Les normes donades per la seva readmissió foren al principi dures; posteriorment, per l'escassetat de personal, es van mitigar molt.

La segona part de l'obra s'inicia amb el quart capítol, dedicat a l'impacte que va suposar l'exclaustració, i al carlisme dels caputxins, tendència política amb la qual es van identificar bona part d'ells. Al capítol següent es passa a estudiar l'exili, la situació en què van quedar els exclaustrats al Principat i els treballs personals en els quals es van ocupar.

No hauria estat de més explicitar amb major claredat la situació canònica dels exclaustrats, tot i que el que s'indica és suficient. La investigació es completa amb la descripció, bastant detallada, del treball dels caputxins catalans en països de missió. L'extensa regió de Mesopotàmia, Veneçuela, Guatemala i altres països de

13. Cfr. Revuelta, M. (1973), *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*, Madrid, p. 324-329.

Centre Amèrica foren l'escenari de l'evangelització propiciada per l'exclaustració. Especial importància va tenir el convent de La Antigua, a Guatemala, on es van formar un bon nombre dels religiosos que protagonitzarien anys més tard les principals etapes de la restauració de l'Orde a Espanya.

El capítol sisè desperta un interès especial, ja que aprofundeix en dimensions que se solen oblidar amb freqüència, però a les quals l'autor ens té acostumats a través dels seus estudis, i que responen a les tendències historiogràfiques modernes d'inspiració francesa. Aquí ens referim a l'examen de la vida quotidiana dels exclaustrats i a les seves aportacions culturals a la Catalunya de l'època. A la tercera part de l'obra s'aborda el tema de la restauració de l'Orde a Catalunya¹⁴, començant pels intents que hi va haver de restablir la vida franciscanocaputxina a diferents llocs de la península ibèrica, particularment a la població de Tremp, cap el 1861. Després arribaria, amb caràcter més definit tot i que encara provisional, la fundació a Arenys de Mar l'any 1863, sota la fórmula de col·legi de missioners per les Missions de Mesopotàmia —el que permetia el concordat de 1851— amb el P. Juan Baustita Pruna d'Arenys com a protagonista de la iniciativa. El convent d'Arenys de Mar seria restaurat amb caràcter definitiu l'any 1879. A tot això segueix, al capítol setè, l'anàlisi de la supressió del Comissariat Apostòlic el 1885 i la creació de la Província del Sagrat Cor a Espanya.

L'autor, al darrer capítol, el vuitè, centra el seu camp d'investigació en el desenvolupament de l'anomenada Província d'Aragó (1889-1900), que incloïa els territoris de les antigues Províncies de Navarra, Aragó i Catalunya, després que la Província d'Espanya es dividís en tres l'any 1889. Els dos darrers apartats del capítol tracten les actituds i la mentalitat dels caputxins catalans de la restauració, que, majoritàriament, s'inseriren en el moviment culturaloregionalista conegut com la Renaixença, i aborden, per a acabar, la restauració, el 31 de maig de 1900, de l'actual Província de Catalunya, fruit de la divisió de la ja anomenada Província d'Aragó en dues Províncies: la de Catalunya i la de Navarra. Un mèrit particular mereix aquest darrer capítol amb el tractament desapassionat i l'equilibri amb què Valentí Serra tracta amb mestria sobre el quasi indestriable problema dels conflictes interminables que van sorgir entre el darrer comissari apostòlic i primer ministre provincial, P. Joaquim M. de Lllavaneres, i els pares Bernabé de Astorga i Cayetano de Igualada.

Aquesta part relativa a la restauració, tot i que sòlida i clarament meritòria, requeriria un estudi més global, i és el realitzat posteriorment per Valentí Serra en la tercera monografia que comentem, apareguda també al cap de dos anys, el 2000, que va des del moment de la restauració de la Província de caputxins de Catalunya, fins a la persecució religiosa de 1936, deixant per a un quart llibre l'impacte de la Guerra Civil, la persecució religiosa i la restauració dels convents durant el primer franquisme.

14. Una anticipació d'aquest tema fou publicat per l'autor, poc abans de l'aparició de la monografia. Vegeu, Valentí Serra de Manresa, «Hacia la restauración peninsular de la vida capuchina. Noticias históricas sobre algunas experiencias pioneras durante la exclaustración hispana», en *Estudios Franciscanos* 99 (Barcelona 1998): 371-411.

3. La restauració i primer desenvolupament de la Província de Frares Menors Caputxins de Catalunya

Aquesta és la més recent aportació a la historiografia caputxina¹⁵. També constitueix una mostra palpable de la solidesa d'un treball realitzat amb una gran abundància de fonts¹⁶. Sens dubte serà una obra d'obligada consulta per a tots aquells que no vulguin quedar-se a la superfície de la història, sinó introduir-se en els viarans més intricats, però també més enriquidors i apassionats, per la desmitificació que fa de molts personatges excessivament enaltits, com Miquel d'Esplugues i els seus col·laboradors. Al llarg d'aquesta monografia l'autor reconstrueix un període emergent i resplendent de l'Orde, que té el seu inici amb la restauració de la Província Caputxina de Catalunya el 1900. El cardenal caputxí Vives i Tutó, tan influent a Roma, va tenir un pes molt notable per aconseguir la restauració de la Província. Però l'autèntic vertebrador en fou el pare Miquel d'Esplugues, elegit quatre vegades ministre provincial i figura excessivament mitificada pel seu caràcter polifacètic, el seu sentit de govern i perquè es va integrar en el corrent regeneracionista cultural que a Catalunya havia nascut amb la Renaixença i que va cristal·litzar al segle xx. Miquel d'Esplugues, que va connectar profundament amb els intel·lectuals catalans, fou durament atacat pels integristes i per molts membre de l'Orde com a poc observant i excessivament «mundanitzat», i acusat de «catalanista» pels primers. Un altre prestigiós caputxí que és estudiat en aquesta tercera aportació a la historiografia caputxina és el pare Rupert M. de Manresa, secretari a Roma del cardenal Vives i Tutó, que va sobresortir per edificar a Barcelona l'església de Pompeia a l'avinguda Diagonal, inaugurada el gener de 1910, d'un bell estil neogòtic. Allà, a la Diagonal, els caputxins van intensificar la seva acció social a favor dels obrers, amb dispensaris i escoles, nocturnes i diürnes. També van potenciar la predicació popular, les catequesis, l'ús del català en conferències i actes religiosos, etc.

La tasca investigadora desenvolupada per Fra Valentí Serra de Manresa suposa un enorme esforç d'investigació i de síntesi, que s'ha plasmat en aquests tres densos volums de la «Col·lectània Sant Pacià», en els quals, a més de prosseguir la tasca historiogràfica del pare Basili de Rubí, inclou una visió panoràmica de la presència caputxina a Amèrica, plena de dificultats, i a Filipines i Guam. Els investigadors de la història eclesiàstica i de la cultura han d'agrair, amb reconeixement, al pare Valentí Serra la seva tasca investigadora que, continuant el treball dels seus

15. Valentí Serra de Manresa, *La Província de frares menors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, pròleg de Joan Bada i Elias (2000), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya (Col·lectània Sant Pacià, 70), p. 527.

16. D'aquest darrer llibre, en el moment de redactar aquesta nota crítico-bibliogràfica, al gener de 2001, encara no han aparegut recensions a les revistes d'història, només s'han publicat alguns comentaris a la premsa de Catalunya. Vegeu, per exemple, els comentaris periodístics al diari: *La Vanguardia* (Barcelona, 1 octubre 2000), p. 54 [Jordi Piquer]; i d'Albert Manent: «Capuchinos catalanes del siglo xx» en *La Vanguardia* (Barcelona, 22 octubre 2000), p. 48; de Joan Ferrer: «Frares i catalans», al diari *Avui* (Barcelona, 4 octubre 2000); de Juan-Pedro Yáñez: «La huella cultural de los capuchinos», a l'*ABC. Edición Cataluña* (Barcelona, 7 desembre 2000), p. 8.

antecessors a la biblioteca i arxiu dels caputxins, ha posat en aquests darrers anys a l'abast dels estudiosos aspectes altament importants i suggeridors de la història de la vida religiosa institucional.

Esperem, sense tardança, poder comptar amb un nou volum dedicat a l'impacte de la Guerra Civil i la persecució religiosa entre els caputxins catalans.